

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ «ОДЕСЬКА АКАДЕМІЯ
НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ»**

Кафедра педагогіки та освітнього менеджменту

Розглянуто та затверджено на засіданні
кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Протокол № 15 від 04 червня 2023 року
Завідувач кафедри _____ Кузнєцова Н. В.

СИЛАБУС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Історія педагогіки і освіти

Рівень вищої освіти другий (магістерський)

Спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки

П.І.Б. викладача	Кузнєцова Неля Вікторівна
Науковий ступінь, вчене звання, посада	Кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, доцент кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Контактні дані викладача	Е-mail: kuznetsova-nv@meta.ua т. моб. 067-270-35-82
Консультації	Середа - 15.00-17.00
П.І.Б. викладача	Кузнєцов Вячеслав Олександрович
Науковий ступінь, вчене звання, посада	Кандидат історичних наук, завідувач лабораторії кафедри археології, етнології та всесвітньої історії ОНУ імені І.І. Мечникова
Контактні дані викладача	Е-mail: va.cuznetsov@gmail.com т. моб. 050-165-69-99
Консультації	Середа – 17.00 - 19.00

2023 – 2024

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Характеристика навчальної дисципліни
Загальна кількість: кредитів – 4 годин – 120 змістових модулів – 2	Вибіркова
	<i>Рік підготовки:</i>
	1-й
	<i>Семестр</i>
	1-й
	<i>Лекції</i>
	6 год.
	<i>Практичні заняття</i>
	4 год.
	<i>Самостійна робота</i>
	110 год.
	Форма підсумкового контролю: залік

2. Анотація до курсу

Запропонована програма дисципліни «Історія педагогіки і освіти» ставить за **мету** вивчення історичного досвіду розвитку освіти, школи і педагогічної думки у різних народів світу, на різних етапах розвитку суспільства, формування вміння характеризувати основні напрями педагогічної думки та освітньої практики на різних етапах розвитку людства.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є процес виникнення, становлення і розвитку педагогічних систем та концепцій, досвід освітньої й виховної практики.

Завдання дисципліни:

- вивчення основних закономірностей та етапів розвитку педагогічної культури від найдавніших часів до сучасності;
- формування цілісного уявлення про розвиток педагогічної думки, виховання й школи в провідних зарубіжних країнах;
- ознайомлення з пріоритетами вітчизняної педагогічної думки, її впливом на розвиток школи й освіти в інших країнах світу;
- розширення педагогічного кругозору;
- опанування передовим педагогічним досвідом минулого з метою творчого використання у майбутній практичній діяльності;
- навчання критичному сприйняттю та аналізу різних педагогічних теорій, процесів та явищ;
- формування ідеалу викладача на основі яскравих прикладів життя відомих педагогів (Я.А. Коменський, Й.Г. Песталоцці, К.Д. Ушинський, М.М. Ланге, А.С. Макаренка, В.О. Сухомлинський та інші).

Особливістю дисципліни є врахування, розвиток і поглиблення знань та педагогічного досвіду здобувачів, набутого у діяльності у закладах середньої, фахової першочислої і вищої освіти.

Переваги: програма базується на новітніх підходах до викладання і навчання у закладах вищої освіти, формує гнучку освітню траєкторію здобувача як майбутнього магістра освітніх, педагогічних наук.

3. Технологічна карта дисципліни

Тема	Зміст	Завдання для сам. роботи	Контроль
Змістовий модуль 1. Історія зарубіжної освіти й педагогіки			
Тема 1. Виникнення освіти й виховання в світовій суспільній цивілізації	Предмет, завдання, основні поняття, принципи історії педагогіки, їх характеристика. Методологічні підходи до проблеми виникнення виховання. Становлення виховання як цілеспрямованого процесу у первісному суспільстві. Зародження організованих форм виховання в умовах формування і розвитку стародавніх цивілізацій Сходу. Система виховання й освіти в державах Стародавньої Греції: спартанська й афінська система виховання. Виховання, освіта в Стародавньому Римі. Педагогічні ідеї філософів Стародавньої Греції та Стародавнього Риму. Зародження християнської традиції у вихованні. Освіта і педагогічна думка у Візантії. Вищі навчальні заклади Візантії. Аудиторіум (Магнавра) – вищий навчальний заклад Константинополя.	Скласти словник термінів, скласти порівняльну таблицю.	Перевірка письмових робіт
Тема 2. Освіта й педагогічна думка часів Середньовіччя та епохи Відродження	Загальна характеристика доби Середньовіччя. Типи церковно-монастирських шкіл. Оволодіння основами грамотності, індивідуально-груповою формою навчання. «Сім вільних мистецтв». Особливості лицарського виховання, «сім лицарських добродійностей». Виникнення освіти для дівчат. Поява перших університетів у Західній Європі. Організація та зміст навчання студентів у середньовічних університетах. Культура епохи європейського Відродження. «Будинок радості» Вітторіно да Фельтре. Поєднання навчання з продуктивною працею Томаса Мора і Томазо Кампанелли. Гуманістичні ідеї освіти й виховання (Ф. Рабле, Е. Роттердамський, М. Монтень).	Скласти словник термінів, з робота першоджерела ми.	Перевірка письмових робіт
Тема 3. Основні педагогічні ідеї реформаторського руху епохи буржуазних революцій та Просвітництва	Соціально-економічні і політичні особливості розвитку освіти в країнах Західної Європи у XVII-XVIII ст. Педагогічна думка у країнах Західної Європи у XVII ст., педагогічні ідеї В. Ратке. Навчальні заклади ордену єзуїтів. Виникнення педагогіки як самостійної науки. Класно-урочна система та принципи навчання Я. А. Коменського. Підручники Я. А. Коменського. Схоластичність шкільної освіти у XVII-XVIII ст. Рух за відновлення шкільної освіти і методів навчання. Шкільна	Скласти словник термінів, заповнити таблицю.	Перевірка письмових робіт, тестування, опитування

	освіта в Англії в XVII-XVIII ст.: емпірико сенсуалістична концепція виховання й освіти Джона Локка (мета, завдання, зміст і методи виховання й освіти джентльмена; виховання дітей трудящих). Педагогічна думка Франції у XVIII ст.: педагогічна концепція Жан-Жака Руссо. Проекти реформи народної освіти в епоху Великої Французької революції (1789-1794 рр.). Педагогічні погляди французьких філософів К. Гельвеція і Дідро.		
Тема 4. Проблеми виховання в європейських соціальних вченнях XIX ст.	Зарубіжна школа і педагогіка в кінці XIX – на поч. XX ст. Питання виховання в європейських соціальних вченнях XIX ст. Вплив демократичних ідей Й.Г. Песталоцці на розвиток педагогічної теорії і шкільної практики. Ідея гармонійного виховання Песталоцці. Його теорія елементарної освіти та методика початкового навчання. Неогуманізм. В. Гумбольдт та його освітні проекти. Дидактика Ф. Дістервега. Теорія навчання й виховання Й. Гербарта. Р. Оуен про формування особистості. Реформаторська педагогіка (педагогіка вільного виховання, педагогіка особистості, експериментальна педагогіка). Прагматична педагогіка Д. Дьюї. Гуманістичні засади освіти й виховання. Рух нового виховання (М. Монтессорі, С. Френе). Ідеї виховання й навчання в педагогіці екзистенціалізму.	Скласти словник термінів, аналітичне завдання.	Перевірка письмових робіт
Тема 5. Сучасна освіта у найрозвиненіших країнах світу	Еволюція освітніх систем у найрозвиненіших країнах на межі XXI ст. Система освіти в США. Освітня система у Великобританії. Характеристика освітньої системи у Німеччині. Особливості освітньої системи Франції. Система освіти в Японії. Розвиток вищої освіти після другої світової війни до початку XXI століття. Збільшення кількості вищих навчальних закладів. Демократизація навчання. Розширення цілей навчання у вищій школі. Управління вищою школою. Форми навчання. Типи закладів вищої освіти. Формування системи вищої освіти європейських країн на початку XXI ст. Загальні тенденції розвитку освіти у світі.	Скласти словник термінів, підготувати презентацію.	Перевірка презентації, взаєморецензування
Змістовий модуль 2. Історія вітчизняної освіти та педагогіки			
Тема 6. Становлення виховання та освіти в Україні з найдавніших часів до XV ст.	Зародження виховання на українських землях. Особливості становлення виховання у східних слов'ян. Українська народна педагогіка. Зародження писемності, розвиток шкільної освіти за часів Київської Русі. Прийняття християнства на Русі, його роль у розвитку культури, освіти, виховання. Традиційні засади виховання дітей у Київській Русі. Зміст та організація навчання у Київській Русі. Літературно-педагогічна	Скласти словник термінів, заповнити таблицю.	Перевірка письмових робіт

	спадщина XI-XIII ст. Виховання й школа в XIV–XV ст. Мандрівні дяки. Культурно-освітня діяльність П. Русина. Видатний український вчений і педагог Ю. Дрогобич (Котермак).		
Тема 7. Розвиток освіти і педагогічної думки в епоху українського Відродження	Виникнення і розвиток шкіл в Україні. Братські школи, їх роль у формуванні національної свідомості, науки та культури. Заснування перших українських академій. Острозька та Києво-Могилянська академії. Організація і методика навчально-виховного процесу в Києво-Могилянській академії. Львівський університет як перший класичний університет в Україні. Розвиток українського шкільництва на терені Запорізької Січі. Українська педагогічна думка епохи Відродження.	Скласти словник термінів, робота з першоджерела ми	Перевірка письмових робіт
Тема 8. Шкільна система і розвиток педагогічної думки в Україні (XVIII-XIX ст.).	Середня і вища освіта в Україні в XVIII ст. Ідея народності та природовідповідності виховання Г. Сковороди. Г. Сковорода про розумове, моральне та трудове виховання дітей. Система освіти на Правобережній Україні та Закарпатті (друга половина XVIII ст.). Освіта і педагогічна думка в Україні XIX ст. К.Д. Ушинський – засновник наукової педагогіки і реформи школи. Перший статут університетів (1804). Поява навчальних округів. Виникнення і діяльність Харківського (1805), Київського (1834) університетів. Виникнення Одеського (Новоросійського) університету (1865). Реакція в галузі вищої освіти. Університетський статут 1884 р. Виникнення спеціалізованих вищих навчальних закладів. Розвиток вищої жіночої освіти. Жіночі курси. Становлення педагогічної освіти на півдні України (Р.В. Орбинський, І.С. Орлай, М.М. Ланге та ін.). Освітньо-педагогічна діяльність М. Пирогова. Організаційна педагогічна діяльність М. Корфа. Просвітницько-педагогічна діяльність Х. Алчевської. Теорія фізичного виховання особистості П. Лесгафта. Ідея національної школи М. Драгоманова. Ідея національного шкільництва М. Грушевського. Педагогічні погляди Ю. Федьковича.	Підготовка реферату, скласти словник термінів.	Захист реферату, тестування, презентація

<p>Тема 9. Школа і педагогіка України у ХХ ст.</p>	<p>Освіта в Українській державі (1917-1919 рр.). Ідеї національної освіти й виховання в Україні початку ХХ ст.</p> <p>Розвиток педагогічної освіти на півдні України (А.Г. Готалов-Готліб, М.І. Гордієвський, В.В. Половцов, Д.К. Третьяков).</p> <p>Характерні риси радянської тоталітарної школи і системи виховання в 1920-30-ті роки. Особливості становлення освіти у післявоєнний час (кінець 1940-50-ті роки). Розвиток освіти й педагогіки у 1960-80-ті роки. Педагогічна діяльність і погляди П. Блонського, С. Шацького, Г. Ващенко та їх вплив на розвиток української педагогіки. Педагогічна система А.С. Макаренка. Педагогічна діяльність і літературно-педагогічна спадщина В.О. Сухомлинського.</p>	<p>Скласти словник термінів, підготовка виступу.</p>	<p>Рецензування і взаєморецензування</p>
<p>Тема 10. Сучасні тенденції розвитку педагогіки і освіти в Україні</p>	<p>Утвердження демократичних державно-громадських засад освіти й виховання молоді. Реформування освіти на сучасному</p> <p>Утвердження демократичних державно-громадських етапі розвитку українського суспільства. Утвердження шляхів і засобів національного виховання дітей та молоді. Закон України «Про освіту». Закон України «Про повну загальну середню освіту». Нова українська школа.</p> <p>Особливості реформування професійної, вищої та педагогічної освіти. Проблеми становлення фахової передвищої освіти.</p> <p>Реформування системи вищої освіти в контексті Болонського процесу. Трирівнева модель підготовки здобувачів вищої освіти. Закон України «Про вищу освіту». Проблеми забезпечення якості освіти. Діяльність Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Затвердження Стандартів вищої освіти. Акредитація освітніх програм.</p>	<p>Самостійне індивідуальне завдання, підготовка до захисту з презентацією.</p>	<p>Усний захист самостійних індивідуальних завдань з презентацією</p>

4. Політика курсу

Під час лекційних занять здобувачу пропонується вдумливо опрацювати матеріал, конспектувати основні положення теми, брати участь у дискусіях, пошуково-дослідницької діяльності та інтерактиві.

До кожного **практичного заняття** здобувач повинен сумлінно готуватися: вивчати навчальний матеріал за темою відповідно до навчально-тематичного плану дисципліни, працювати з першоджерелами, виконувати практичні завдання, готувати виступи і презентації. Під час проведення практичного заняття здобувачам пропонується брати активну участь у обговоренні теми, відповідати на запитання викладача та своїх одногрупників, бути активним учасникам всіх видів навчальної діяльності, організованої викладачем.

Самостійна робота здобувачів передбачає самостійне вивчення тем і питань дисципліни, визначених викладачем, складання конспекту самостійно опрацьованих тем

згідно з правилами цитування, вивчення першоджерел, підготовку навчальних та аналітичних матеріалів, виконання практичних завдань для роботи на практичних заняттях.

Політика щодо академічної доброчесності. Здобувач вищої освіти при виконанні самостійної роботи, індивідуальних завдань повинен дотримуватись принципів академічної доброчесності, не припускати академічного плагіату. Усі письмові роботи перевіряються на наявність плагіату і допускаються до захисту з коректними текстовими запозиченнями, які не повинні перевищувати 20%. Списування під час виконання самостійних робіт та на заліку заборонені.

Політика щодо дедлайнів та перекладань. Перекладання академічних заборгованостей відбувається за наявності поважних причин.

5. Критерії оцінювання результатів навчання

5.1 Критерії оцінювання за всіма видами робіт

Оцінка за національною шкалою	100 бальна шкала	Критерії оцінювання навчальних досягнень	
		Теоретична підготовка	Практична підготовка
		Здобувач вищої освіти	
Відмінно	90-100	у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей; робить самостійні висновки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки; рецензує відповіді інших студентів, самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань, вільно використовує нові інформаційні технології для поповнення власних знань	може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання й оцінити результати власної практичної діяльності; виконує завдання. Не передбачені навчальною програмою; вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу; проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі.
Добре	75-89	достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обгрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу; застосовує знання для розв'язання стандартних ситуацій; самостійно аналізує, узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускає несуттєві неточності	за зразком самостійно виконує практичні завдання, передбачені програмою; має стійкі навички виконання завдання

Задовільно	60-74	володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знає основні поняття навчального матеріалу; має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків.	Може використовувати знання в стандартних ситуаціях, має елементарні, нестійкі навички виконання завдання
Незадовільно з можливістю повторного складання	35-59	володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно; безсистемно виокремлює випадкові ознаки вивченого; не вміє робити найпростіші операції аналізу і синтезу; робити узагальнення, висновки; під час відповіді допускаються суттєві помилки	планує та виконує частину завдання за допомогою викладача, відсутні сформовані уміння та навички
Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	0-34	не володіє навчальним матеріалом	виконує лише елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача

10.2. Критерії оцінювання для поточного контролю (за різними видами роботи)

Вид роботи	Бали	Критерії
Усні відповіді, участь у практичному занятті	5	Здобувач вищої освіти у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає; робить самостійні висновки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки; аналізує педагогічну практику. Активно бере участь у занятті, висловлює обґрунтовані міркування, рецензує відповіді інших студентів, наводить доцільні приклади. Впевнено з творчим підходом виконує завдання.
	4-3	Здобувач достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу; застосовує знання для розв'язання стандартних ситуацій; самостійно аналізує, узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускає несуттєві неточності. Активність виявляє епізодично, відповіді надає правильні, але стандартні, не завжди впевнений у висловлених положеннях. Має певні труднощі щодо обґрунтування власної думки. Завдання виконує шаблонно, іноді потребує допомоги викладача.

	2-1	Здобувач частково володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні, припускається помилок при відтворенні основних понять навчального матеріалу; має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків. Переважно спостерігає за заняттям, не може самостійно виконати завдання.
	0	Відсутній на занятті
Письмові роботи	4	Завдання виконані з використанням кількох релевантних джерел. Відповіді повні, ґрунтовні, демонструють власну точку зору. Наведені приклади повністю відповідають завданню. Повністю дотримані вимоги щодо письмового/електронного оформлення робіт, з дотриманням правил цитування та покликання.
	3-2	Завдання виконані з використанням 1-2 джерел. Відповіді досить повні, частково демонструють власну точку зору. Наведені приклади формально відповідають завданню. Дотримані вимоги щодо письмового/електронного оформлення робіт, з дотриманням правил цитування та покликання, але є несуттєві неточності.
	1	Завдання виконані з використанням 1 джерела. Відповіді неповні, не демонструють власну точку зору. Наведені приклади не зовсім відповідають завданню. Порушені вимоги щодо письмового/електронного оформлення робіт, правила цитування та покликання, є суттєві помилки.
	0	Завдання не виконано або виконано з порушенням норм академічної доброчесності.
Презентація роботи	4	Виконана робота презентується усно з використанням мультимедійної презентації. Усний виступ відповідає всім вимогам щодо педагогічного виступу перед аудиторією (правильне, яскраве мовлення; уміння взаємодіяти з аудиторією тощо). Презентація логічна, змістовна, цікава. Здобувач демонструє уміння самостійно знаходити додаткову інформацію та використовувати її для реалізації поставлених перед ним завдань, вільно використовує нові інформаційні технології для інтерактивного виступу.
	3-2	Виконана робота презентується усно з використанням мультимедійної презентації. Усний виступ в основному відповідає вимогам щодо педагогічного виступу перед аудиторією. Презентація змістовна, але не відповідає завданню інтерактивності, дублює текст виступу. Здобувач не демонструє уміння самостійно знаходити додаткову інформацію та використовувати її для реалізації поставлених перед ним завдань, недостатньо використовує нові інформаційні технології для інтерактивного виступу.
	1	Виконана робота представлена без мультимедійної презентації. Завдання виконано з суттєвими помилками. Порушені вимоги щодо педагогічного мовлення та взаємодії з аудиторією.
	0	Завдання не виконано або виконано з порушенням норм академічної доброчесності.

Тестування	1	Правильна відповідь на тестове завдання
	0	Неправильна відповідь на тестове завдання

6. Розподіл балів, які отримують студенти

Поточний та/або періодичний контроль												Підс. контр.	Заг. підсумк оцінка	
Змістовий модуль 1						Змістовий модуль 2								
T 1	T 2	T 3		T 4	T 5	T 6	T 7	T 8		T 9	T 10			
CP	CP	CP	T,У	CP	CP	CP	CP	CP	T,У,П	CP	CP	У, П	0	100
8	8	5	10	8	8	8	8	5	9	8	5	10		

CP – самостійна робота; T – тестування; У – усні відповіді; П - презентація

7. Рекомендована література

Основна література

1. Демченко О.П. Практикум з історії педагогіки : навч.-метод. посіб. Київ: Видавничий дім «Слово», 2012. 323 с.
2. Завгородня Т.К., Прокопів Л.М., Стражнікова І.В. Історія педагогіки: навч.-метод. посіб. Івано–Франківськ, 2014. 160 с.
3. Зайченко І.В. Історія педагогіки. Книга І. Історія зарубіжної педагогіки. Київ : Видавничий дім «Слово», 2010. 624 с.
4. Зайченко І.В. Історія педагогіки. Книга ІІ. Школа, освіта і педагогічна думка в Україні. Київ Вид. дім «Слово», 2010. 1032 с.
Книга І. Історія зарубіжної педагогіки. Київ : Видавничий дім «Слово», 2010. 624 с.
5. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч. метод. посібник. Вид. 4-те,. Київ : Центр учбової літератури, 2016. 190 с.
6. Сбруєва А. А., Рисіна М. Ю., Осьмук Н. Г., Чистякова І. А. Практикум з історії педагогіки: навч.-метод. посіб. Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. 165 с.
7. Скільський Д.М. Історія української педагогіки. Ілюстрований навч. посіб. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. 340 с.

Додаткова література

1. Ващенко Г. Виховний ідеал. Львів : Камула, 2006. 273 с.
2. Грицак Я. Подолати минуле: глобальна історія України. 2022. Київ: Вид-во Портал. 432 с.
3. Грушевський М. С. З історії релігійної думки на Україні. Київ : Центр навчальної літератури, 2021. 194 с.
4. Історія української культури / За ред. І. Крип'якевича. Київ : Либідь, 2002. 656 с.
5. Кузнєцова Н.В. Роль класичних університетів у розробці системи вищої професійно-педагогічної освіти: історичний аспект. Педагогічна освіта і наука в умовах класичного університету: традиції, реалії, перспективи: У 3-х томах. Т.2. Теорія і практика педагогічної науки та освіти: досвід, інноватика, прогнозування: Зб. наук. пр. / За ред. М. Євтуха, Д. Герцюка, К. Шмида. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2013. С. 296–309.
6. Кузнєцова Н.В., Волошина О.В. Історико-педагогічна робота професора В.І. Григоровича «І.А. Коменський, слов'янський педагог-реаліст XVII ст.». *Вісімнадцята*

Всеукраїнська наукова конференція істориків науки, техніки і освіти та спеціалістів, присвячена 150-річному ювілею В.І. Вернадського. Київ, 2013. С. 175–180.

7. Кузнєцова Н.В. Становлення педагогічної освіти і науки. Одеський національний університет імені І.І. Мечникова : історія та сучасність (1865-2015) / кол. авт.; гол. ред І.М. Коваль ; Одеський нац. ун-т ім. І.І. Мечникова. Одеса : ОНУ, 2015. С. 154-162 .
8. Кузнєцова Н.В. Передумови виникнення вищої педагогічної освіти на Півдні України. Університетська педагогічна освіта: історія, теорія і перспективи розвитку в умовах глобалізації: кол. моногр.; за ред. проф. О.С. Цокур. Одеса : ФОП Бондаренко О.М., 2018. С. 25-37.
9. Мосіяшенко В. А., Курок О.І., Задорожна Л.В. Історія педагогіки України в особах : навч. посіб. Суми : ВТД «Університетська книга», 2020. 266 с.
10. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський ; за наук. ред. Ольги Сухомлинської. Харків : Акта, 2012. 545 с.
11. Хрестоматія з історії вітчизняної педагогіки / О.В. Васюк, І.В. Сопівник. Київ : ДАКККІМ, 2010. 600 с.

8. Електронні інформаційні ресурси

1. Вища освіта. Інформаційно-аналітичний портал про вищу освіту в Україні та за кордоном [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://vnz.org.ua/>
2. Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://dnrb.gov.ua/ua/>
3. Інститут вищої освіти НАПН України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ihed.org.ua/>
4. Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих НАПН України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ipood.com.ua/>
5. Міністерство освіти і науки України [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>.
6. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.nbu.gov.ua/>
7. Одеська національна наукова бібліотека [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://odnb.odessa.ua/>